

KRONIKA

OČRT LITERARNE TEORIJE
J. KOSA
DZS 1983

Književnost

Literarna veda na Slovenskem je izkazala, da se je v praksi pojavilo precej več del s področja literarne zgodovine in tega, kar sodi v to območje, kot pa literarnoteoretičnih del. Taka praksa je običajna tudi drugod po svetu. Vendar pa gre za svojevrstno posebnost: pri nas kar ni dosti literarnoteoretičnih celovitih del, pa tudi specializirane so se pojavile šele zadnje čase z dobro zasnovanimi zvezki Literarnega leksikona kot posebne strokovne edicije. Pri tem gre tako rekoč le za domače avtorje, kar je samo po sebi spodbudno. Ne kaže pa tajiti, da je bila literarna teorija vrsto let poprej v ozadju in da kar ne premoremo kaj dosti prevodov s tega področja, čeprav je znano, da je prav to področje literarne vede po svetu napredovalo ob različnih šolah. Na hrvaškosrbskem področju je v tem primeru bilo dosti več posluha za prevode in aktualizacijo literarne teorije. Kakor koli že, obeti s specializiranimi natisi izpod peresa domačih poznavalcev literarne teorije so obetavni dosežek. Pri splošni literarni teoriji, ki se posveča pregledno stilistiki, metriki in poetiki, pa ostajamo v povojnem času pri šolsko naravnani Silvi Trdini, pri Matjažu Kmeclu, sedaj pa smo dobili še *Očrt literarne teorije* Janka Kosa. Dokaj posplošeno bi lahko ugotovili, da je priročnik Silve Trdine nastal iz šolske prakse za šolsko prakso in je Besedna umetnost izrazilo normativne narave. Pri Kmeclu in J. Kosu pa ne gre za normativni pristop in sta se ga hote izognila, ne glede na raz-

lično naravo Male literarne teorije in Očrta literarne teorije, na vsebinska jedra in spoznavno širino; seveda pa je vmes še vrsta razlik, vendar ni namen primerjati ta dela med seboj, ampak opozoriti, kako težavno nastajajo splošno pregledna dela in da je potreba po njih dejstvo. Pri pregledni vsebini literarne teorije je pač težavno strniti bistvo, odmisлити podrobnosti in preseke posameznih področij in ostati hkrati na ravni vede, dosti laže je z normativnim pristopom ponazoriti in (pre)poenostaviti primere in probleme. V vsakem primeru pa literarna teorija ne more ostati abstraktna veda, marveč povezana z leposlovjem in izhajajoča iz njega.

Janko Kos se že uvodoma opredeljuje za literarno vedo in ne znanost, ko govori o literarni teoriji in literarni zgodovini kot skupnem področju preučevanja. Čeprav smemo govoriti tudi pri literarni vedi o eksaktnosti, pa narava le-te ni enaka kot pri empiričnih, naravoslovnih področjih, kjer govorimo o znanosti in ne vedi, kjer se da to in ono natanko izmeriti, najsi so znanstveni postopki različni. K literarni vedi je prištel hermenevtiko, pa literarno sociologijo, čeprav si o njuni naravi literarni strokovnjaki niso enotni, saj je odprto, ali prišteti literarno hermenevtiko k literaturi v širšem pomenu ali je umestneje govoriti o filozofiji ali je literarna sociologija le del sociologije ali stojijo stvari drugače. Razumljivo je tudi, da ni mogoče postaviti jasne meje med literarno teorijo in zgodovino literature, oboje je medsebojno tesno povezano. Seveda je razvoj literarne teorije od Aristotela pa do E. Steigerja, R. Welleka, M.

Bahtina, N. Freyja idr. neverjetno napredoval, kajpak hkrati z literaturo.

Opredelitev območja literarne teorije, kot izvira še od A. Ocvirka, je trodelna: stilistika, poetika, metrika. J. Kos meni, da so pri taki razdelitvi pomanjkljivosti in je stanje v literarni teoriji nezadostno. Zato se poteguje za novejšo razdelitev: na fenomenologijo literarnega dela, na ontologijo besedne umetnosti, na literarno morfologijo in na literarno aksiologijo kot vrednotenje. Seveda ostaja vprašanje, ali je Ocvirkova opredelitev ob vsem, kar je tudi kasneje prinesla literarna teorija v okviru istih treh disciplin, postala v toliki meri neuporabna, da jo lahko docela nadomesti nova smer. In nikakor nazadnje — ali nova smer zares pokriva v celoti literarnoteorična vprašanja, pa tudi daje celostne odgovore. Iz teh razlogov, kot jih J. Kos navaja poprej, se najprej posveti bistvu besedne umetnosti, fenomenologiji literarnega dela, vprašanju estetskega in literature ter resnice, kvaziresnice, se upira pretiravanju o mimetičnosti in nemimetičnosti idr. V ospredju mu je vprašanje bistva literarne umetnine z lepoto in umetniškostjo, nato prehaja na tipologijo besedne umetnosti. Seveda je tako tu kot na drugih območjih očrta literarne teorije ves čas zgoščen v informaciji do te mere, da se omeji na najnujnejše.

Pri ontologiji literarnega dela je J. Kos dal poudarek R. Ingardnu in je hkrati navedel kritiko, opozoril na Étiennea Souriaua, želeč na ta način predstaviti značilna primera iz sodobne prakse. Ko govori o literarnem delu in jeziku, le deloma pritrjuje de Saussuru in nasprotuje ločevanju med fizičnim in psihičnim, zato terja modernejšo fenomenološke pojme. Morfologija literarnega dela sega od tematologije, zunanje in notranje forme, stila in ritma, pa do zvrstnosti lepovednih del. V okviru pojmovanja jezika in literarne umetnine je avtor

odbral dvoje nasprotujočih si gledišč kot primer — R. Jakobsona in M. Bahtina, vendar pa mu ne prvi ne drugi ne ustreza zaradi ekstremnih stališč. Pri simbolu — v literarni teoriji dokaj neenovito pojmovanem — bi spričo večvalentnosti literarnoteoričnega pojma lahko prišlo do širše razlage.

Področje notranje forme umetnine je z zgradbo, stilom in ritmom vendarle bolj poenostavljeno kot poprej pri razlikujoči stilistiki in metriki. Klasična razdelitev na osnovne vrste — epika, lirika, dramatika — je že pri starejših in sodobnih strokovnjakih naletela na spoznanje, da ne moremo poenostaviti vseh literarnih zvrsti na tri kategorije, da se medsebojno lahko povezujejo, prepletajo. Vendar pa je taka razdelitev še najprikladnejša. Z zunanjo formo se povezuje zunanja zgradba, zunanji stil in ritem. Pri metaforah metonimijah, sinekdohah in drugih retoričnih figurah pogrešamo vsaj nekoliko širše opredelitve in žive primere. Zlasti, kar zadeva moderno metaforiko. Čeprav nam je na dosegu P. Riceur ali pa kdo od hrvaških komparativistov s specializirano in za tako rabo preobširno razpravo. Pri verznihi sistemih nas J. Kos seznanja s pogloblitnimi problemi, pri stopicah in stalnih kitičnih, verznihi oblikah bi bili na mestu primeri.

Najšibkejšje poglavje v Očrtu literarne teorije je o literarnih zvrsteh. Verjetno pa je to območje tisto, ki sega najdlje med bralce, torej med širok krog uporabnikov, ne le v poljuden študijski krog. Npr. pri komediji je možno vsaj nakazati razločno med klasično in moderno. Pri isti oznaki (komedije) ne kaže govoriti o farsih, najsi gre za sorodnosti. Vprašljivo je, ali farsu lahko v današnji praksi označujemo kot burko. Pri romanu so tipološke in druge posebnosti kar premalo podane in bi lahko avtor z bolj razdelanim pregledom podal precej

razvidnejšo razlago. Zlasti še, ker mu to ne bi bilo težko kot avtorju 20. zvezka Literarnega leksikona, kjer je razgrnil širok razgled o romanu. Povest in pripoved je strnil v isto območje, ju razločil, bralec pa ne dobi dovolj razvidnih spoznanj. Podobno je pri satiri, baladi, pravljici, kratki zgodbi in verjetno še kje. Prav povsod pa manjkajo primeri, z navedbo avtorjev in del bi seveda olajšali bralčevo orientacijo in zvedavost.

Zaključni del je avtor posvetil literarni aksiologiji in posegel na filozofsko področje. Pri vrednotenju literarnih del gre za teoretično območje, kjer načelna dognanja ne moremo mehanično prenesti v oceno konkretnih literarnih del. Vrednotenje pa je hkrati podlaga literarne kritike že od antike. Razumljivo je, da je pojem vrednote spremenljivka in povrh še različne vsebine. Na ravni spoznavnosti, etičnega in estetskega pa se kaže vrednotenje literarnega dela kot relativno. Morda ne bo odveč omeniti, da je J. Kos ponekod vnesel primesi

filozofskega območja, dasi je trdno zasidran v literarni vedi, v našem primeru literarni teoriji.

Očrt literarne teorije Janka Kosa se nam razodeva predvsem kot priročnik, ki se hote odteguje od vsakršne bližine normativnega pristopa. Kot delo, ki je očrtne narave, je skrženo na tisto jedrovito objasnilo, ki je najnujnejše. Čeprav naletimo na nekatere pomanjkljivosti in izpuste, na odsotnosti literarnih primerov, pa prinaša Očrt literarne teorije svežino gledišč in nakazuje v okviru priročne možnosti odprta vprašanja, strnjene poglede in spoznanja. Pri morebitnem ponatisu bi kazalo to upoštevanja vredno delo dopolniti. Ni mogoče prezreti, da je šel Janko Kos v primeru z dosedanjo domačo literarnoteoretično prakso pri aktualizaciji vede dlje od predhodnikov. Očrt pa bi lahko bil avtorju spodbuda za široko koncipirano in poglobljeno literarno teorijo, ki bi preseгла priročniško naravo; nedvomno obstaja živo zanimanje za tovrstno strokovno delo.

Igor Gedrih

SPREHOD PO JUGOSLOVANSKIH IN TUJIH REVIJAH

Milanska literarna revija *Uomini e libri* nadaljuje svojo predstavitev slovenskih pisateljev. V letošnji prvi dvojni številki, januar-februar, je urednik teh pogovorov Arnaldo Bressan dal besedo Janku Kosu, ki se najprej ustavi ob pomenu slovenske komparativistike za slovensko kulturo, nato pa podrobneje pojasnjuje svoje poglede na možnosti »vstopa« slovenskih pesnikov in pisateljev v širši evropski prostor: »... Za Prešerna in Cankarja je seveda razumljivo, da lahko najbolj adekvatno posredujeta evropskemu bralcu najvišje vrednote starejše slovenske književnosti. Toda s Prešernom je pač tako kot z vsemi največjimi liriki — ker je

genij slovenskega jezika, in to na najvišji ravni klasične poezije, je s svojo vrednostjo zaznaven samo v originalu. To je razlog, da ni njegova cena v Evropi zablestela prek dolžnega literarnozgodovinskega in informativnega priznanja. Za Cankarjevo prozo in dramatiko takšnih ovir ni; da se s svojimi pripovedmi ni uveljavil ob Gorkem, Hauptmannu ali Hamsunu kot njim enakovreden, v marsičem pa tudi prodornejši sodobnik, je razlog v tem, da je bil avtor male literature, poleg tega njegovo delo pripada obdobju fin de siècle, impresionizma, dekadence in simbolizma, ki jih je v okusu poznejših bralcev preglasil modernizem. Toda kolikor se dandanašnji umetnostni okus ponovno odpira tudi posebnim literarno-umetnostnim vred-